

Cuprins

<i>Cuvânt-înainte la ediția a III-a</i> (pr. prof. h.c. dr. JÜRGEN HENKEL)	5
<i>Cuvânt-înainte la ediția a II-a</i> (dr. JÜRGEN HENKEL)	7
<i>Cuvânt-înainte</i> († SERAFIM, mitropolitul Mitropoliei Ortodoxe Române a Germaniei, Europei Centrale și de Nord)	9
<i>Cuvânt de mulțumire</i> (JÜRGEN HENKEL)	17
<i>Pentru ediția românească</i> (JÜRGEN HENKEL)	21

*

Introducere	25
0.1. Punctul de plecare, obiectivul și structura lucrării de față	25
0.2. Observații preliminare asupra abordării teologiei ortodoxe	30

A. SECȚIUNE ISTORICĂ

I. <i>SPIRITUALITATEA ORTODOXĂ, ASCETICA ȘI MISTICA A PĂRINTELUI DUMITRU STĂNILOAE ÎN CADRUL ISTORIEI TEOLOGIEI ORTODOXE ROMÂNEȘTI ÎN SECOLUL XX</i>	35
1. „Ascetica și mistica”, disciplină teologică la facultățile ortodoxe din România în secolul XX și reprezentanții ei	35
1.1. Introducere	35

1.2. Precursorii părintelui Dumitru Stăniloae și concepțiile lor despre mistică	36
1.2.1. Nichifor Crainic (1889–1972)	36
1.2.1.1. Biografie	36
1.2.1.2. Opera teologică a lui Nichifor Crainic	37
1.2.1.3. Conceptul de mistică al lui Nichifor Crainic în <i>Cursul de teologie mistică, 1935–1936</i> ...	38
1.2.1.4. Rezultat	41
1.2.2. Ioan Gh. Savin (1885–1973)	42
1.2.2.1. Biografie	42
1.2.2.2. Opera teologică a lui Ioan Gh. Savin	42
1.2.2.3. Conceptul de mistică în cursul „Mistica și ascetica ortodoxă” (1946)	43
1.2.2.4. Rezultat	49
1.2.3. Mitropolitul Nicolae (Mladin; 1914–1986; mitropolit între 1967 și 1981)	50
1.2.3.1. Biografie	50
1.2.3.2. Opera teologică a mitropolitului Nicolae (Mladin)	51
1.2.3.3. Conceptul de mistică al mitropolitului Nicolae (Mladin) în <i>Prelegeri de mistica ortodoxă, 1947–1948</i>	51
1.2.3.4. Rezultat	55
II. VIAȚA ȘI OPERA PĂRINTELUI DUMITRU STĂNILOAE — SCHIȚĂ BIOGRAFICĂ ȘI GENEZA LUCRĂRII <i>SPIRITUALITATEA ORTODOXĂ, ASCETICA ȘI MISTICA</i>	57
2. Părintele Dumitru Stăniloae (1903–1993) — schiță biografică	57
2.1. Datele vieții	58
2.1.1. Anii tinereții și studiului	58
2.1.2. Cariera academică a lui Dumitru Stăniloae la Sibiu până la încheierea abruptă odată cu preluarea puterii de comuniști (1929–1946)	60

Excurs: Preluarea puterii de comuniști în România până la destinderea din anii 1960 — retrospectivă istorică . .	61
2.1.3. Transferarea la București și „anii tăcuți” (1946–1975)	63
2.1.4. Perioada creației târzii (1976–1993)	66
2.2. Opera teologică a părintelui Dumitru Stăniloae	69
2.2.1. Opera teologică	69
2.2.2. Traduceri	70
2.2.3. Studii și articole	72
3. Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica — geneză . . .	73
3.1. De la prelegerile de „ascetică și mistică” (1946–1947) la carte (1981)	73
3.2. Publicarea parțială în revista <i>Mitropolia Olteniei</i> (1980–1981)	74
3.3. Ediția originală (1981)	75
3.4. Edițiile de după 1989: 1992 și 1993 față de ediția originală din 1981	76
3.4.1. Ediția oficială (reeditarea ediției originale) din 1992	76
3.4.2. Reeditionarea cu un capitol în plus din 1993	76
3.5. Editarea prelegerilor cursului din 1947 de către Sandu Frunză (Cluj, 1993)	77
3.5.1. Scopul și izvoarele ediției Sandu Frunză	77
3.5.2. Deosebiri între ediția originală (1981/1992) și ediția Sandu Frunză (1993)	78
a. Diferențe de limbă	79
b. Variante de structurare	79
c. Diferențe teologice de conținut	79
d. Diferențe în care se oglindește cenzura din 1981	86
3.5.3. Rezultat	87

B. SECȚIUNE SISTEMATICĂ

III. PREZENTAREA ȘI INTERPRETAREA MODELULUI ÎNDUMNEZEIRII DIN <i>SPIRITUALITATEA ORTODOXĂ. ASCETICA ȘI MISTICA A PĂRINTELUI</i> <i>DUMITRU STĂNILOAE</i>	89
4. Modelul îndumnezeirii din <i>Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica a părintelui Dumitru Stăniloae</i> — structură	89
4.1. Părțile lucrării	89
4.2. Treptele urcușului duhovnicesc și fundamentarea structurii <i>Spiritualității ortodoxe. Ascetica și mistica</i>	90
5. Prezentare și interpretare	95
5.1. Prolegomena unei mistici ortodoxe după părintele Dumitru Stăniloae	96
5.1.1. Determinarea și delimitarea misticii și ascezei ortodoxe	96
5.1.2. Aspecte teologice fundamentale ale misticii ortodoxe după părintele Dumitru Stăniloae	106
a. Înțelegerea creației — îndumnezeire și cosmos	106
b. Mistica și aproapele — mistica și socialitatea existenței	110
c. Ancorarea trinitară a spiritualității la părintele Dumitru Stăniloae — mistică și Treime	113
d. Caracterul hristologic-pnevmatologic-eceziologic al misticii ortodoxe	118
5.2. Purificarea de patimi ca primă treaptă și condiție prealabilă a urcușului mistic	122
5.2.1. Esența, geneza și efectele patimilor	122
a. Esența patimilor și delimitarea lor de afecte	122
b. Geneza patimilor	125
c. Efectele patimilor	129
d. Rezumat: definiția patimilor după părintele Dumitru Stăniloae	132

5.2.2. Calea purificării: nepătimirea și virtuțile	135
5.2.2.1. Esența nepătimirii: libertatea morală și gnoseologică ca scop al ascezei	135
a. Relația patimi-rațiune	135
b. Botezul și credința ca temei al purificării dăruit de har și efectele ei gnoseologice	136
c. Nepătimirea ca țel al purificării	139
d. Nepătimirea, condiție prealabilă a contemplării, contemplarea ca țel al nepătimirii	140
e. Nepătimirea, condiție prealabilă a adevă- ratei iubiri, iubirea ca țel al nepătimirii	141
5.2.2.2. Calea spre nepătimire — virtuțile și viața duhovnicească, forme ale purificării . .	143
a. Frica de Dumnezeu ca depășire a fricii de lume	143
b. Căința ca disconfort cu păcatul și instanță autocritică în eficiența ei retrospectivă și prospectivă	144
c. Înfrânarea ca depășire a dominației pati- milor prin dominația spiritului. Inter- pretarea postului și a monahismului .	149
d. Paza asupra gândurilor proprii ca depășire a influențelor distructive ale gândurilor păcătoase	153
e. Suferința și încercările și dominarea lor ca purificare pasivă a creștinilor .	155
f. Teoria „dublei purificări” la părintele Dumitru Stăniloae	157
g. Nădejdea ca certitudinea perspectivei eshatologice în vederea depășirii îndoielii de lume și de viitor și ca pandant pozitiv al grijii	158
h. Blândețea și smerenia ca virtuți în vede- rea depășirii comunicării interumane deranjate	160
5.2.3. Rezumat: învățătura despre virtuți și imaginea nepătimirii la părintele Dumitru Stăniloae . . .	162

5.3. Iluminarea ca a doua treaptă a tripticului mistic — forme și căi ale cunoașterii lui Dumnezeu după părintele Dumitru Stăniloae	164
5.3.1. Darurile harului Duhului Sfânt ca premisă	
a oricărei cunoașteri	164
a. Fundamentare pnevmatologică	164
b. Purificarea ca premisă etică pentru eficiența darurilor harului	165
c. Darurile Duhului Sfânt în caracterul lor principial etic	165
d. De la luminarea etică la cunoașterea lui Dumnezeu	167
e. Depășirea „prăpastiei gnoseologice” între subiect și obiect în cunoașterea în duh	169
5.3.2. Fundamentarea teologică a teoriei cunoașterii la părintele Dumitru Stăniloae	170
a. Logos și „logoi”	170
b. Rațiune și patimi — seducția rațiunii și logica etică a cunoașterii	171
c. Plauzabilitatea și autonomia adevărului	172
d. Revenire la cunoașterea adevărului	173
5.3.3. Cunoașterea lui Dumnezeu în creație și Scriptură	174
a. Vederea lui Dumnezeu în creație — cunoaștere din fapta lui Dumnezeu	175
b. Înțelegerea duhovnicească a Scripturii — cunoaștere din Cuvântul lui Dumnezeu. Critica exclusivității sensului literal al Scripturii	176
5.3.4. Teologia catafatică și apofatică după părintele Dumitru Stăniloae	179
a. Măreția lui Dumnezeu Cel cu totul altul ca temei al teologiei apofatice. Definirea conceptului	179
b. Cele trei trepte ale teologiei apofatice — de la experiența negrăirii lui Dumnezeu la vederea luminii dumnezeiești	183
c. Apologia teologiei afirmative la părintele Dumitru Stăniloae	184

5.3.5. Rugăciunea ca formă supremă a cunoașterii și experienței duhovnicești înainte de îndumnezeire, după părintele Dumitru Stăniloae	186
a. Rugăciunea curată ca experiență duhovnicească supremă	186
b. Condiții pentru a ajunge la rugăciunea curată .	187
c. Rugăciunea lui Iisus ca teologie „în nuce” în explicarea părintelui Dumitru Stăniloae și cunoașterea în inimă	189
d. Metodele de rugăciune isihaste — premise și limite	190
e. Uitarea de lume în rugăciunea curată a minții ca experiență existențială a lui Dumnezeu . .	192
f. Tăcerea minții ca treaptă preliminară spre vederea luminii dumnezeiești	194
5.3.6. Rezumat: iluminarea ca <i>experiență</i> a lui Dumnezeu	195
5.4. Îndumnezeirea, a treia treaptă a urcușului duhovnicesc — definire și limite, condiții preliminare. Iubirea, cheie teologică a înțelegerii îndumnezeirii la părintele Dumitru Stăniloae	196
5.4.1. Îndumnezeirea ca „viață în Duh” — definire și rezervă ontologică a îndumnezeirii	196
5.4.2. Condițiile prealabile ale îndumnezeirii — dublă purificare, rugăciune și har	200
5.4.3. Iubirea, cheie teologică a înțelegerii îndumnezeirii la părintele Dumitru Stăniloae	202
5.4.4. Rezumat: îndumnezeirea ca <i>întâlnire</i> cu Dumnezeu	206
6. Tradiții teologice, filozofice și psihologice și receptarea lor de către părintele Dumitru Stăniloae în <i>Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica</i>	211
6.1. Părintele Dumitru Stăniloae ca teolog contemporan: tradiții teologice, filozofice și psihologice contemporane în <i>Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica</i>	212

6.1.1. Critica și receptarea teologiei și filozofiei romano-catolice	213
6.1.1.1. Receptarea criticii deficitului trinitar al teologiei romano-catolice de către Georg Koepgen (<i>Die Gnosis des Christentums</i> , 1939)	213
a. Prezentare	213
b. Rezumat	217
6.1.1.2. Teoria acțiunii omului a lui Maurice Blondel (<i>L'Action</i> , 1893; 1936/1937) și receptarea ei de părintele Dumitru Stăniloae	218
a. Prezentare	218
b. Receptarea părintelui Dumitru Stăniloae	223
6.1.2. Părintele Dumitru Stăniloae și analiza existențială a <i>Dasein</i> -ului: receptarea lui Martin Heidegger și Ludwig Binswanger în <i>Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica</i>	227
6.1.2.1. Categoriile heideggeriene „frică”, „angoasă” și „grijă” în <i>Sein und Zeit</i> (1927) și receptarea lor în <i>Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica</i>	227
a. Prezentare	227
b. Rezumat: receptarea lui Heidegger de către părintele Dumitru Stăniloae — critică și lărgire de orizont	235
6.1.2.2. Receptarea fenomenologiei iubirii a lui Ludwig Binswanger (<i>Grundformen und Erkenntnis menschlichen Daseins</i> , 1942) în <i>Spiritualitatea ortodoxă</i>	237
a. „Fenomenologia iubirii” a lui Binswanger — prezentare	237
b. Receptarea lui Binswanger de părintele Dumitru Stăniloae ca preluare a conceptului fenomenologic de structură a iubirii	243
c. Limite ale receptării	246
6.1.3. Critica protestantismului în <i>Spiritualitatea ortodoxă</i> a părintelui Dumitru Stăniloae	249
a. Prezentare	249
b. Evaluare	251

6.1.4. <i>Essai sur la théologie mystique de l'Église d'Orient</i> (1944)	
a lui Vladimir Lossky și receptarea ei de părintele	
Dumitru Stăniloae	262
a. Persoana lui Vladimir Lossky (1903–1958) . .	262
b. Concepția despre mistică a lui Vladimir Lossky	
pe scurt	264
c. Receptarea lui Vladimir Lossky de părintele	
Dumitru Stăniloae	268
d. Valorizare	269
6.2. Părintele Dumitru Stăniloae ca neopatristician	272
6.2.1. Receptarea <i>Filocaliei</i> în <i>Spiritualitatea ortodoxă</i> .	
<i>Ascetica și mistica</i>	273
6.2.2. Receptarea unor scrieri filocalice	275
a. Scrierile ascetice ale lui Marcu Monahul	
(sau Ascetul, secolele IV–V)	275
b. <i>Centuria</i> episcopului Diadoh al Foticeii	
(secolul V)	277
c. <i>Scara</i> sfântului Ioan Scărarul (secolele VI–VII)	279
d. <i>Centuria</i> lui Ignatie și Calist Xanthopulos	
(sfârșitul secolului XIV)	287
e. Receptarea metodelor de rugăciune isihaste .	289
6.2.3. <i>Povestirile unui pelerin rus</i> (secolul XIX) și receptarea	
lor în <i>Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica</i> .	293
6.2.4. Teologia mistică, izvor normativ pentru părintele	
Dumitru Stăniloae	297
a. Sfântul Grigorie al Nyssei († cca 395)	297
b. Dionisie Areopagitul (secolele V–VI)	299
c. Sfântul Maxim Mărturisitorul (580–662)	301
d. Sfântul Simeon Noul Teolog (949–1022)	304
e. Sfântul Grigorie Palama (1296–1359)	307
6.3. Rezumat	316

IV. CONCEPȚIA ETICĂ A PĂRINTELUI DUMITRU STĂNILOAE — ÎNCERCARE A UNEI PRIVIRI DE ANSAMBLU CU REFERIRE SPECIALĂ LA <i>SPIRITUALITATEA ORTODOXĂ, ASCETICA ȘI MISTICA</i>	325
7. Mistică și etică în <i>Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica</i> — sfințire individuală și etos: implicațiile etice ale învățaturii ortodoxe despre îndumnezeire după părintele Dumitru Stăniloae	325
7.1. Omul înaintea lui Dumnezeu — antropologia ortodoxă după părintele Dumitru Stăniloae	325
7.1.1. Omul creat ca persoană	326
7.1.2. Persoană și libertate	329
7.1.3. Omul căzut din comuniune. Înțelegerea legii . . .	332
7.1.4. Omul mântuit prin jertfa lui Hristos	335
7.1.5. Omul sfințit: mântuirea ca viață nouă în Duhul. Credință și fapte	339
7.1.6. Omul îndumnezeit	344
7.2. Implicații și premise etice ale îndumnezeirii	345
7.2.1. Dimensiunea comuniune — îndumnezeire și Dumnezeu: îndumnezeirea ca înnoire a comuniunii cu Dumnezeu și condițiile ei prealabile etice . . .	346
a. Aspectul etic al ascezei	346
b. Aspectul etic al iluminării	348
c. Aspectul etic al îndumnezeirii	349
7.2.2. Dimensiunea sfințire — îndumnezeire și transformare: îndumnezeirea ca înnoire a comuniunii cu oamenii	352
7.3. Consecințele etice ale îndumnezeirii	356
7.3.1. Indicii de probleme și categorii etice scoase din învățătura despre îndumnezeire pentru individ . . .	357
a. Indiciul unei probleme I: egofilia și egolatria ca uitare de Dumnezeu	357
b. Indiciul unei probleme II: patimile ca abuz al creației	359
c. Categoria etică I: credința, temei al întoarcerii	360

d. Categoria etică II: iubirea, cale a întoarcerii .	361
e. Categoria etică III: speranța, scop al întoarcerii	365
7.3.2. Impulsuri etice din învățătura despre	
îndumnezeire	367
a. O etică a persoanei	367
b. O etică a atenției	368
c. O etică a iubirii	371
d. O etică a libertății	372
e. O etică a virtuților	374
7.4. Rezumat: revendicarea etică a individului prin scopul	
eshatologic al îndumnezeirii	375
8. Poporul lui Dumnezeu și etica — sfințirea comunității	
sacramentale a poporului lui Dumnezeu: iubire trăită	
în adunarea de cult ca etică liturgică (<i>Spiritualitate</i>	
<i>și comuniune în Liturgia ortodoxă, 1986)</i>	377
8.1. Despre genul și semnificația comentariului liturgic	
al părintelui Dumitru Stăniloae și despre relevanța	
și receptarea lui în analiza de față	377
8.2. Dimensiunile etice ale sfintei Liturghii: prolegomenă	
la o etică liturgică	382
a. Cultul și împărăția lui Dumnezeu	382
b. Cultul divin și comunitatea	385
c. Cultul divin și întâlnirea cu Dumnezeu	388
d. Rezultat preliminar	389
8.3. Sfințirea comunității cultice: principii ale unei etici	
liturgice	390
a. Cultul ca înnoire a comunității	390
b. Cultul divin ca o comuniune a iubirii desăvârșite . . .	393
c. Cultul divin ca trăire comunitară a sfințirii	395
d. Rezultat preliminar	397
8.4. Câmpuri de acțiune liturgică ca eveniment etic:	
concretizări ale unei etici liturgice	398
a. Binecuvântarea	398
b. Cererea de iertare a păcatelor	400
c. Împărtășire și comuniune euharistică	403

8.5. Rezumat: solicitarea etică a comunității cultice în sfânta Liturghie după părintele Dumitru Stăniloae ca perspectivă a unei „etici liturgice” ortodoxe	405
9. Etnie și etică. Încercarea părintelui Dumitru Stăniloae de a fundamenta un „etos național” pe baza exemplului poporului român (<i>Ortodoxie și românism</i>, 1939; <i>Reflexii despre spiritualitatea poporului român</i>, 1992)	409
9.1. Scurtă caracterizare a celor două lucrări pe fundalul contextului lor istoric	409
9.2. Baza argumentației etosului național la părintele Dumitru Stăniloae: simbioza între Ortodoxie și națiune	415
9.2.1. Esența „națiunii”: ordine a creației și comunitate de persoane	415
9.2.2. „Naționalismul” ca problemă morală	417
9.2.3. Ortodoxie și „românism”	419
9.2.4. Rezultat preliminar	420
9.3. Virtuțile poporului român ca „etos popular” ortodox după părintele Dumitru Stăniloae	422
9.3.1. „Ontologia spiritualității românești”	423
9.3.2. „Virtuți naționale” românești	425
a. <i>Echilibrul</i> ca virtute fundamentală	425
b. Manifestări de viață ale culturii populare a popo- rului român ca expresie a armoniei complexe a echilibrului și întărire a comuniunii	426
c. Trăsături caracteristice ale mentalității românești ca virtuți naționale	427
d. Valori nelegate de mentalitate ale unui „etos național” românesc	429
9.3.3. Transfigurarea satului ca formă de viață ideală .	431
9.4. Șansele și problemele acestei concepții în viziune etică	432
9.4.1. Critica concepției: o utopie politică ca etică? . . .	432
a. Cu privire la teza unui „etos național” ortodox românesc	432

b. Cu privire la nostalgia satului a părintelui Dumitru Stăniloae	434
9.4.2. Impulsuri pozitive ale acestei gândiri de etică națională: spiritualitate și etică în comunitate .	435
a. Abordări ortodoxe pentru dezbateră în jurul comunitarismului: omul comunitar	435
b. Simfonia popor-națiune-Biserică Ortodoxă, ca model de Biserică populară și solicitarea etică a națiunii ce rezultă de aici	436

C. ÎNCHEIERE

10. Rezumat și evaluare critică	441
10.1. <i>Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica</i> în cadrul istoriei teologiei ortodoxe românești a secolului XX .	441
10.2. Cu privire la relația etică-îndumnezeire	442
10.3. Fundamentele „clasice” ale concepției despre îndumnezeire a părintelui Dumitru Stăniloae	448
10.4. Particularități ale concepției părintelui Dumitru Stăniloae	448
10.5. Constante teologice	449
10.6. O „etică nescrisă”	451
Prescurtări și bibliografie	455